

Türkiye ve Japonya

Modernleşme Deneyimlerinin Karşılaştırılması:

Sedat Veyis Örnek'in Doktora Tezi

Sanem Yardımcı¹

Türkiye’de modernleşme tartışmaları, sadece akademisyenlerin değil, siyasetçilerin de ilgilerini her daim üzerine çekmiştir. Bu topraklarda güncelliğini hiç yitirmeyen modernleşme, laikleşme, batılılaşma tartışmalarına yönelik bu ilgi, bir yandan, Marx’ın güzel ifadesiyle “geçmiş kuşakların kalıcı gölgesi” bağlantılı olduğu gibi (Marx:2010, 30); güncel sorunlara yönelik siyasal tavır alışların geçmişi yeniden kurgulama ihtiyacı ile de bağlantılıdır.

Toplumların o veya bu nedenle sorun olarak tespit ettiği tüm konularda geçmiş yeniden gündeme gelir. 2015 yılında Cumhuriyetin kuruluşunun *Yeni Türkiye* söylemi etrafında yeniden değerlendirildiği günleri yaşıyoruz. Bugünün hükümetinin yeni geçmiş kurgusu, çok farklı açılımlar ekseninde yeniden yazılırken, geçmişte geçmişin nasıl görüldüğü sorusuna verilen yanıtlar, bugünün siyasetinin kurgusundaki farklılıkları açığa çıkarıyor.

Bu bağlamda Sedat Veyis Örnek’in, 1960 yılında Tübingen Üniversitesi’nde “Yeni Türkiye’de Dinsel Kültürel ve Toplumsal Reformlar (1920-1938) Japonya Modernleşmesi ile Bir Karşılaştırma” başlıklı yayınlanmamış doktora tezi, eskinin yenisinin ne anlama geldiği üzerine bir fikir verme imkânı taşır. 1960 yılında Almanca kaleme alınan ve bugüne dek Türkçeye çevrilmemiş doktora tezi, Sedat Veyis Örnek’in perspektifinden, Türkiye modernleşmesini Japonya ile kıyaslayarak inceler.

Tez, 1960 yılında Türkiye’nin kadim batılılaşma öyküsünün Cumhuriyet kurulduktan sonraki kurumsal düzenlemelerini serimler. Örnek, Cumhuriyetin kuruluşu öncesinde Osmanlı İmparatorluğu içindeki modernleşme girişimlerinin tam olarak uygulanamadığı tespitinden hareketle, kendi ifadesiyle devrim niteliği taşıyan düzenlemelerin miladına Cumhuriyet ve onunla birlikte uygulanmaya başlanan reformları yerleştirir(Örnek: 1960, 7). Örnek tezinde Tanzimat Fermanının ilan edilmesine, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerine

¹ Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi doktora programı öğrencisi (sanemyardimci@gmail.com)

çöküşe geçen imparatorluğun bu süreci geriletmek için yürürlüğe koyduğu, lakin uygulayamadığı düzenlemeler olarak ele alır. Örnek'in bakış açısında bu düzenlemelerin uygulanmamalarının ardında yatan sebep, Osmanlı İmparatorluğunun teokratik karakteridir. Bu düzenlemeler, toplumsal siyasal ve kültürel reformlara yol açmamışlardır, zira sultan ve halife üzerinden hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Örnek:1960,8).

Bu nedenlere dayanarak Örnek, Türk modernleşmesini Cumhuriyet sonrası yeni Türkiye'nin kurulması sonrasında itibaren inceler. Beş bölümden oluşan tezde sırasıyla, kültürel ve toplumsal reformlar, dinsel reformlar, laiklik, Japonya Modernleşmesi, Türkiye ve Japonya karşılaştırması bölümleri masaya yatırılır.

1. Türkiye'de Toplumsal ve Kültürel Reformlar

Tezin bu başlığının altında, Fesin kaldırılması, Latin harflerinin kullanımı, İsviçre Medeni Kanununun kabulü, resmi tatil günleri ve takvim reformu gibi düzenlemelerin nasıl gerçekleştiği ayrıntılı bir şekilde ele alınır.

Fesin Osmanlı döneminde nasıl kullanıldığının anlatılmasıyla başlayan bölüm, şapka kanunun çıkarılması sürecini anlatır. Örnek açısından özellikle kıyafet alanındaki düzenlemeler basitçe şekilsel düzenlemeler olarak görülemez. "İlk bakışta şekilsel bir düzenleme olarak görülen bu uygulamalar sembolik politik anlamlar içerirler." (Örnek:1960,13) Zira, Osmanlı toplumunun dinsel cemaatler arası ayrımı belirginleştiren özellikle sarık gibi ilk bakışta kendini belli eden kıyafetlerdir. Dolayısıyla bu alanda yapılan düzenlemeler, toplumun dinsel cemaatler ekseninde bölünmesinin de önüne geçme amacı taşır.

Bu başlık altında incelemeye tabi tutulan konulardan bir diğeri de Latin harflerine geçiştir. Örnek, Arap alfabesinin Türkçeye uygun olmadığını daha Osmanlı döneminde fark edilmiş bir sorun olduğunu, ancak bu sorunun o dönemde çözülemediğini anlatarak², Cumhuriyet döneminde sorunun nasıl incelendiğini masaya yatırır. Örnek açısından bu konu, diğer tüm reformlardan daha hızlı bir şekilde başarıya ulaşmıştır. "Harf devrimi, tam olarak etki eden ve en etkili devrimdi. Çünkü geçmiş ile tam bir kopuşu gerektiriyordu." (Örnek:1960, 17)

Toplumsal ve Kültürel Reformlar başlığı altında incelenen konulardan bir diğeri, İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesidir. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki hukuk uygulamaları, Şeriat adı altında, medreselerde yetişen kadılar tarafından uygulanırdı; 19. yüzyıla gelindiğinde ticaret ve ceza hukuku alanlarında yeni düzenlemelere ihtiyaç duyuldu. Özellikle ticaret ve ceza hukuku alanlarındaki uygulamaları güncellenmesini içeren Mecelle yürürlüğe girdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında Mecellenin de yenilenmesi gerektiği konusu ilk kez Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1 Mart 1924 tarihinde gerçekleştirilen meclis oturumunda gündeme getirildi. Uzun süren bir hazırlık aşamasından büyük ölçüde İsviçre Medeni Kanunundan esinlenerek oluşan yeni medeni kanun 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girdi. Bu kanun Örnek'e göre dört konuda radikal değişiklik yarattı: Dinin özgür seçimi, evliliğin laik ve hukuka bağlanması, monogami ve son olarak Müslüman olmayanlarla evlenme yasağının kalkması (Örnek:1960,20).

Örnek'in bu başlık altında gündeme aldığı son konu, resmi tatillerin değişmesi, takvim reformu ve aile isimlerine ilişkin düzenlemelerdir.

2 I. Dünya Savaşı öncesinde Enver Paşa askeri haberleşmeyi daha etkili bir şekilde yapabilmek için Arapça harfleri ayrı ayrı yazmayı önerir. Ancak uygulamada sorunu aşmak konusunda bu önerinin bir faydası olmaz.

2. Dinsel Reformlar

Sedat Veyis Örnek, Türk modernleşmesini incelerken, en büyük ağırlığı dinsel reformlar başlığına vermiştir. Dinsel reformlara atfedilen bu önem öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun teokratik karakterinden ve Cumhuriyetin bu teokratik özelliği geride bırakarak modernleşmeyi Örnek'in ifadesiyle devrimi gerçekleştirmesinde saklıdır. Ona göre Türk modernleşmesinin daha sonra inceleyeceği Japon modernleşmesinde ayıran da dinsel reformlardır. Dinsel reformlar başlığı altında sırasıyla, Halifelik ve Saltanat, Medreseler, İbadetlerin Türkleştirilmesi alt başlıkları yer alır.

2.1. Halifelik ve Saltanat

Halifelik Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yozlaşan bir kurumdur ve bu yozlaşmaya paralel olarak son dönemde eskisine nazaran halifelik kurumuna askeri ve politik gücünü artıracak anlamlar yüklendi (Örnek: 1960,26) Buna karşın Cumhuriyetin kurucuları da Kurtuluş Savaşı boyunca halifeliğin tartışma konusu etmemişlerdi.

Saltanatın kaldırılmasında atılan en önemli adım 20 Şubat 1921 tarihinde yürürlüğe giren anayasadır. Anayasanın ilk maddesi "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, yasama ve yürütme yetkileri Büyük Millet Meclisindedir" düzenlemesi, saltanatın konumunu tanımlamayıp, yürütme yetkisini meclise devrederek, varlığını görmezden gelmiştir. (Örnek: 1960, 30) 1 Kasım 1922'de ise saltanat resmi olarak kaldırılmıştır. Bu günden sonra 1921 Anayasasının ilk maddesinin saltanatı güçsüzleştirmesine paralel bir şekilde halifelik de gücü ve etki alanı olmaksızın bir süre daha varlık sürdürdü.

Halifeliğin kaldırılmasının gündeme gelişi, vekillerden Şükrü Hoca ve arkadaşlarının halife dışında bir yöneticinin kabul edilemeyeceğine yönelik bir bildiri kaleme almalarıyla oldu. Bu esnada İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü'ye bir telgraf çekerek halifeliğin kaldırılmasının vaktini geldiğini duyurdu. (Örnek: 1960,33) 22 Kasım 1923'te İsmet İnönü mecliste halifelğe dair bir konuşma yapar: "Devlet adamı olarak hiçbir zaman unutmamalıyız, halife bu ülkeyi harabeye çevirmiş ve sonunu getirmiştir."3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması önerisini Saffet Bey ve arkadaşları meclis gündemine getirdi(Örnek: 1960,34). Meclisten geçen yasa ile halifelik resmi olarak kaldırıldı.

2.2. Medreseler

Dinsel reformlar başlığı altına giren önemli bir konu da medreselerin ilgasıdır. Örnek, bu konuyu irdelerken öncelikle medreselerin tarihçesini, sonrasında son dönemlerindeki halini ve eğitim alanındaki temel ilkelere değinerek ele almıştır. Örnek tezinin bu kısmında medreselerin Fatih Sultan Mehmet döneminde, imparatorluk topraklarının genişlemesinin beraberinde getirdiği eğitim alanında düzenlemelerle kurulduğunu anlatır. O dönemde tek başına dinsel eğitimle sınırlı olmayan medreselerde mantık, matematik ve felsefeye de yer veren müfredatın zaman içinde yozlaştığını tespit eder (Örnek: 1960,36) . Medreselerin son döneminde ise ölü kurumlar olduklarını yazar. 1908 anayasasının kabulü sonrasında eğitim sisteminde yeniden düzenlemeye gidildiği bir dönem olduğunu tespit eder; bu dönemde ilk üniversiteler kurulmuştur. Örnek medreselerdeki eğitim sisteminin temel karakteristiklerini dört başlık altına toplar: Ezberlemek, geleceğe bağlılık, yeniliklere karşı olmak, sadece Arapça dilinde eğitim. (Örnek:1960,39).

Kelam ve Tefsir haricinde bir bilime izin verilmeyen medreselerin bu haliyle pozitif bilimlerin gelişmesinin önünde engel olduklarını yazar.

Eğitim alanındaki bu daralmanın temel gerekçelerinden biri Örnek'e göre İslam felsefesi içinde İbn-i Sina ile başlayan rasyonelleşmenin Gazali'nin öncüsü olduğu dogmatik akım karşısında yenilmesidir. Özellikle imparatorluğun dağılma döneminde dogmatik aklın merkezi olarak işlev görür medreseler. (Örnek:1960,40) Örnek ayrıca medreselerin fanatizmin de merkezi olduğunu yazar³.

Medreseler 3 Mart 1924'te çıkarılan bir yasa ile kaldırılır. Dini görevli yetiştirmek üzere İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri kuruldu. 1933 yılında bu fakültelere yeterli talep olmadığından İslam Araştırmaları Enstitüsü kuruldu. (Örnek:1960, 42)⁴

2.3. Türkleştirme Sırasında İbadet Sorunu

Tezin bu başlığı altında Türkçe ibadet konusu masaya yatırılır. Örnek, ibadetin Türkçe yapılamamasının, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bir sorun olarak görüldüğünü anlatır. Bu konuyu gündeme getiren ilk kişi 699-767 yılları arasında yaşayan Abu Hanifa'dır. 14. Yüzyılda yaşayan Abdurrahman Yusufoglu da benzer bir düşüncüyü "Hz. Muhammed Türkiye'de yaşasaydı Türkçe konuşacaktı." ifadesiyle yazılı olarak dile getirmiştir. Ancak Örnek'in perspektifinden imparatorluk bünyesinde Türkçe, Arapça karşısında güç kaybettikçe bu tartışmalar gündem oluşturamazlar. (Örnek:1960, 44) İkinci Meşrutiyet sonrasında ise bu konu Ziya Gökalp tarafından gündeme taşınır. Gökalp, dine daha çok değer verilmesinin dinin yaşamın bir parçası olmasının Türkleştirmeyle mümkün olduğunu dile getirir. (Örnek: 1960, 46)

Örnek'e göre Cumhuriyet döneminde bu alanda ilk hamle Kuran-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesi tartışmasıdır. Tartışmanın taraflarından muhafazakar kesim Kuran-ı Kerim'in tam olarak çevrilemeyeceğini, çevrilse bile ibadet dilinin Türkçe olamayacağını savunur. Buna karşın Ubeydullah Efendi, Kuran-ı Kerim'in anlamının kelimelerinden daha önemli olduğunu yazar. 1908'den sonra İmparatorluğun son döneminde Kuran-ı Kerim'in çevirileri yapılmaya başlandığını hatırlatan Örnek, Cumhuriyetin ilanı, saltanat ve halifeliğin kaldırılması sonrasında yeniden bir Türkleştirme tartışmasını olağan bulur. (Örnek:1960, 49)

Sonuç olarak Kuran-ı Kerim Türkçeye çevrilir. Çevirinin tamamlanmasından sonra İstanbul Erenköy'de ilk defa bir imam kendiliğinden Türkçe ezan okur. (Örnek:1960, 50)

2.4. Dinsel Reformların Yerleşmesi

Dinsel reformların yerleşmesi başlığı altında Örnek, 1928 yılında İstanbul İlahiyat Fakültesi profesörlerinin oluşturdukları bir protokolü özetler. Onun bakış açısında bu protokol devrimin temel niteliklerini özetlemektedir. (Örnek:1960, 51)

Protokole göre:

Büyük Türk Devrimi tüm toplumsal kurumların bilimsel gelişimini ve bu kurumla-

3 "Medreselerdeki eğitim o kadar yetersizdir ki, öğretmenlerin bir kısmı okumayı bildikleri halde yazmayı bilmiyorlardı." (Örnek: 1960, 41)

4 Örnek tezinde öğrenci sayısındaki düşüşü rakamlarla gösterir. 1924-1925 öğretim yılında 12 öğretmen 284 öğrenci mevcutken, 1932-1933 öğretim yılında 13 öğretmen ve 20 öğrenci imam hatip liselerine bulunmaktadır.

rın uluslaşmasını hedeflemektedir. Bu iki hedef aynı zamanda yapılan tüm reformların temel prensipleri de olmuştur.

Din de toplumsal bir kurumdur. Bu gelişme elbette dinin dışında olmayacaktır, ama bu durum eski geleneksel formlara sıkı sıkıya bir bağlılığı gerektirmez.

Dinsel yaşam da tıpkı ekonomik, ahlaki yaşam gibi değişmelidir.(Örnek: 1960, 51)

Yukarıda sayılanlar çerçevesinde protokolün yazarları dinsel reformlara dair bazı temel düzenlemeleri önerirler. Bunlar, ibadetin reformu, ibadetin dili, ibadetin şekli ve ibadetin düşünsel gücü üzerinden sıralanan önerilerdir. Bu önerilerin hepsini değerli bulan Örnek, özellikle dilin Türkçeleştirilmesi ve ibadetin ezbere dayalı değil düşünce dünyalarında yorumlanmasını önemser. (Örnek:1960, 53)

2.5. Dinsel Ritüellerin Türkleştirilmesi

Örnek, Hutbe başlığı altında, hutbenin anlamlarını islamiyetin ilk dönemlerinde Hz. Muhammed döneminde nasıl uygulandığı üzerinden açıklar. Hutbe, Cuma namazı sonrasında, cemaatin yaşadıkları sorunlara Hz Muhammed ile birlikte bir çözüm ürettikleri bir ritüeldir. Osmanlı'da ise hadislerin güncel örnekler üzerinden tekrarlandığı bir içerik kazanır (Örnek: 1960, 54).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında da hutbe Meclisin açılması öncesi gibi kritik anlarda önemli bir anlam işgal eder. Örnek, Mustafa Kemal Atatürk'ün, devrimlerin başarısının, halkın anlam dünyasına uyum göstermeleri ile mümkün olduğu düşüncesinden hareketle hutbeleri önemseyişinin altını çizer⁵. (Örnek:1960, 55) 5 Şubat 1932'de Hafız Saadettin Kaynak Süleymaniye Camisinde ilk resmi hutbeyi Türkçe olarak smokinle okur. Türkçe Ezan, ilk dil kongresinin sonrasında kararlaştırılan Türk diline uygunluğu kabul edilen metin üzerinden yaygınlaştırılır. (Örnek:1960, 56)

3. Laiklik

Örnek'in tezinin üçüncü bölümünü oluşturan laiklik, özellikle laiklik karşıtları ile polemik yürütülerek kaleme alınmıştır. Örnek laik kelimesinin etimolojisini inceleyerek, laikliğin dünyevi anlamına geldiğini, dolayısıyla dinsizlikle ilgisinin olmadığını altını çizer. (Örnek: 1960, 66)

Laiklik devletin altı ilkesinden biri olarak kabul edildikten sonra, laiklik karşıtlarının islamın temel ilkelerine aykırı olduğunu ileri sürmeleri, Örnek'in perspektifinden doğrudan Kuran'a aykırı bir tespittir.⁶

Laikliğin Türkiye'deki gelişim tarihini, İslam öncesi, İslam devleti, Osmanlı Devleti ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti üzerinden takip eder. Eski Türk topluluklarında farklı dinsel inanışlara sahip kişilere eşit davranıldığını, Orta Asya'da yaşayan Türklerin laik olduklarını vurgular. (Örnek, 1960: 67) Örnek'in dikkat çektiği hususlardan biri de Türklerin islam öncesi dinlerinin asketik ritlerinin olmadığı sadece estetik ve ahlaki ritleri olduğudur. (Örnek:1960, 68)

5 1923 yılında Atatürk Balıkesir'de kendisi bir hutbe sunar. Hutbenin anlamının halka konuşmak olduğunu, Hz. Muhammed'in hutbelerinin askeri, ekonomik, politik ve sosyolojik içerikleri olduğunu dile getirir. (Örnek:1960, 55)
6 Örnek'in argümanını destekleyen ayette "inanmak isteyenlerin inansınlar, istemeyenler inanmasınlar" ifadeleri yer almaktadır. (Örnek:1960, 67)

İslam devleti Hz. Muhammed döneminden itibaren teokratik bir karakter sahiptir. İslam hukuku sadece ilahi alanı değil, aynı zamanda dünyevi alanı da düzenler. Dolayısıyla İslam devleti için laikliğin ilke olarak var olduğu söylenemez.

Örnek'e göre Türkler İslamiyete geçtikten sonra aşama aşama teokratikleştiler. Osmanlı döneminde ise zaman içinde halifelik ve teokrasi daha güçlenir. Örnek bu noktada Seyhülislam'î devletin teokratik niteliğinin temel göstergesi olarak görür ve Seyhülislamın görevinin önem kazanmasının Kanuni Sultan dönemiyle olmuştur. (Örnek: 1960, 70)

Türkiye Cumhuriyetinde Osmanlı devletinin yüzyıllar süren teokratik devletinin izlerini silmek, pek çok diğer alanda yapılan yeniliklerin yanında en zor olanıdır Örnek'e göre. Zira, mahkemesinden, eğitimine merkezi iktidar üzerinden kurgulanmış ve yüzyıllarca sürmüş bir yapının ilgasi kolay olmaz. Örnek bu alanda yapılan reformlarda zamanlama hassasiyetinin bu zorlukla ilişkili olduğunu yazar. (Örnek:1960, 71) . Örnek Cumhuriyet döneminin laiklik yolunda attığı temel adımları şu şekilde sıralar: Saltanat ve halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat yasası. 1928 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile laiklik resmi olarak anayasada yer alır. Ancak Türkiye'de reformlar yasal ve resmi düzenlemelerle sınırlı olarak yapılmaz, aynı zamanda kıyafetin sekülerleşmesi yazının değiştirilmesi takvimin sekülerleşmesi gibi alanları da kapsar. (Örnek, 1960, 73)

4. Japonya Modernleşmesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Türk modernleşmesinin temel unsurlarını yukarıdaki gibi inceleyen Sedat Veyis Örnek tezinin dördüncü bölümünde Japon modernleşmesini inceler.

Örnek, Japonya'nın kültür tarihini 552 yılından 19. yüzyıla dek süren Çin etkisi altındaki dönem ve 19. Yüzyıldan tezin kaleme alındığı 1960 yılına kadar devam eden Batı etkisi altındaki dönem olmak üzere iki bölümde inceler. (Örnek:1960, 76)

Çin Etkisi Altında Japonya Kültür Tarihi:

Örnek, Çin etkisi altında Japonya'nın kendi kültürü ile Çin kültürünün bir sentezini oluşturduğunu; bu sentezin mimariden, müziğe , edebiyattan resim sanatına kadar her alanda yaşandığını tespit eder. (Örnek, 1960:77)

Japonya'nın Çin kültürü ile karşılaşması Budizm aracılığıyla gerçekleşir. Budizm 552 yılında Koreliler aracılığıyla Japonya'ya gelmiş, başlangıçta hoş karşılanmamış, nihayetinde Budizm 587 yılında kendisini kabul ettirmiştir. Prens Shotoku-Taischi ve teyzesi Suiko-Tenno budistdiler. Shotoku-Taischi Çin ile ilişkileri geliştirmek adına Çin'e öğrenci göndermiş, resim sanatı ve mimari eğitimi almalarını sağlamış. Bu dönemde Çin takvimi kullanılmaya başlanmış. (Örnek, 1960:78)

Örnek 700 yılında siyasal, ekonomik ve pek çok yapının Çin'e benzediğini tespit eder. Bu dönemde asiller tanrısal güçlerini, statülerini korumak için çaba göstermezler, zira Çin kültürü ile belirginleşen yeni sadakat ve sorumluluk gibi değerler onların konumunu kendiliğinden güçlendirir. (Örnek, 1960:79) Örnek, Çin etkisi altında Japonya'nın zirve yıllarını ya da altın yıllarını 902-922 yılları arasında yaşadığını yazar. Bu yıllarda Kyoto sayılı büyük şehirlerden biri olarak öne çıkar, bu dönemde Kyoto'da 500.000 kişi yaşamaktadır. (Örnek:1960, 79)

Saray ve çevresi Budizm etkisi altında otoritesini kaybeder ve en nihayetinde güç yerel Prenslere elinde kalır. Bu hakimiyet 1868 yılına kadar sürer. Bu dönemde imparator yüksek rahip rolünü üstlenir. Örnek, imparatorun siyasi işlere karışmamasını güvence altına alan Jejasu yasasını bu çerçevede değerlendirir. (Örnek: 1960, 80)

4.1. Japonya'nın Batı Kültürü ile Etkileşimi

Batı kültürü ile etkileşim, 16. yüzyılda misyonerlerin faaliyetleri ile başlar, karşılıklı ticaretin gelişmesi, politik işbirlikleri ile 1868'de Çin etkisini bastırır. Örnek'e göre Japonlar kendi kültürlerine uyup uymadığına bakmaksızın batının iyi ve kullanışlı olduğunu düşündükleri her şeyi almışlardır. (Örnek:1960, 77)

Örnek 1542 yılında gelen Portekizli tüccarlar ve silahlarının çok etkileyici bulunduğunu, başlangıçta misyonerlerin faaliyetleri başarılı olmasının arkasında bu yargının yer aldığını aktarır. Bu dönemde Katolik kilisesinin Japonya'daki üye sayısı artar. Batı ülkelerinin imparatorlukla bir takım siyasi niyetlerinin olduğunun anlaşılması, asillerin misyonerlerle kurdukları ilişkiye mesafe koymaları sonucunu doğurur. Asiller özellikle askeri alandaki gelişmeleri sahiplenseler de Hıristiyanlığa karşı mesafeli dururlar (Örnek: 1960, 81)

Bu mesafe belli bir süre sonra 1614 yılında Hıristiyanlığın resmi olarak yasaklanması, Japonya'nın yurtdışı ile temasını engellemek için Japonlara yurt dışına çıkma yasağı konması gibi sonuçları doğurur. (Örnek: 1960, 82)

4.2. Batı Kültürünün Kabul Edilmesi

Örnek'e göre Japonya Batı etkisi uzaklaştırsa da İmparator Mutsihoto 7 Şubat 1868 tarihinde Kyoto'da reformlarını açıklamasıyla Batı, Japonya tarafından kabul edilir.(Örnek:1960, 82)

Kyoto reformları, her sınıfın temsilcisi danışma ve karar mercilerinin aktif bir şekilde çalışmaları gerektiğini, toplumsal farklılıkların barış içinde yaşamak için azaltılması gerektiğini, tüm Japonlar özverili olarak mesleklerine gönül vermelerini, eskimiş kullanışsız kurumlar kaldırılmalarını, yabancı ülkelerden Japonya için önemli bilimsel ve kurumsal düzenlemeler alınması gerektiği gibi noktaları düzenler. (Örnek: 1960, 83)

Örnek bu reformların açıklanmasından sonra Japonya'nın hızlı bir şekilde modernleştiğini tespit eder. 1881'de Napolyon'dan esinlenen bir hukuk sistemi kurulur. Basın, ifade, toplanma ve dini inanç özgürlüğü tanınır. 1889'da anayasa kabul edilir ve üniversiteler kurulur. (Örnek:1960, 83)

4.3. Japonya'da Kültürel ve Toplumsal Reformlar

Örnek Japonya modernleşmesinin kurumsal düzenlemelerini incelerken, Japonya'nın eğitim alanında attığı adımları özetler. Eğitim alanındaki düzenlemelerin en önemli ayaklarından birini Batıya öğrenci gönderilmesi ve Batıdan akademisyenlerin ders vermek üzere ülkeye davet edilmeleri yer alır. Japonya eğitim sistemindeki düzenlemelerden bir diğeri Eski Yunanca ve Latince dillerinin Batı düşüncesi açısından önemlerinin kavranması ve eğitim sistemlerinin bir parçası haline getirilmesidir. Bu düzenlemeler Örnek'in ifadesiyle "İngiliz liberalizmi, Rus realizmi, Nietzsche'nin bireyciliği ve Amerikan pragmatizminden etkilenen bir entelijensiya oluşması" (Örnek:1960,84) sonucunu doğurur. 1871 yılında Japonya'da ilk gazete yayınlanmaya başlar.

Bu düzenlemelerden önce Restorasyon döneminde Japonya’da modern anlamıyla okullar bulunmamaktadır. Okullar yerine kız çocuklarının hiçbir şekilde parçası olmadıkları, sadece erkek çocukların yararlanabildiği manastırlarda eğitim verilirdi. 1871 yılında, modernleşme düzenlemelerinin koordinasyonu sağlayacak eğitim bakanlığı kuruldu. Japonya eğitimi yaygınlaştırmayı temel hedef olarak tanımlamasıyla ve bu alanda yoğun bir özveriyle çaba göstermesinin sonucunu kısa sürede alır: 1925 yılına gelindiğinde çocukların %99’u bir okula kayıtlıken, 1927 yılında ülke çapında okuma yazma bilme oranı %95’e ulaşmıştır. (Örnek:1960, 85)

Çin etkisi altındaki dönemde Çin alfabesini kullanmaya başlayan Japonya’da, alfabenin dile uymadığı konusu 1900 yılından itibaren sıkça gündeme gelir. Bu alanda reform girişimleri çeşitli düzlemlerde tartışılır. O dönemde Çin alfabesinin içine *Kata* ve *Hira-Gana* Japonca heceler eklenir. Böylece Çin alfabesinin Japon dili içerisinde biraz daha anlaşılır kılınması sağlanır (Örnek:1960, 86). Alfabe değişikliği konusu gündeme sıkça gelse de, okuma yazma oranının kısa süre içinde % 95’e ulaşması, bu alanda bir değişiklikten kaçınılması sonucunu doğurur. (Örnek,1960: 88)

4.4. Din ve Siyaset

Şintoistik öğretiye göre Japon imparatoru Ametearsu isimli güneş tanrıçasının soyundan gelir. Japon imparatorunun isimlerinde *tenno* gökyüzünün kralı, *tenchi* gökyüzünün oğlu, *shoja* büyük efendi anlamlarına gelir. (Örnek:1960, 90) Bu anlamıyla Japonya’da imparator sadece toplumu değil, doğayı da yönetir. 1906 gibi görece geç bir tarihte dahi İmparatorun tanrısallığından bahseden metinler kaleme alınır. Bu çerçevede Örnek özellikle bu inanışın sadece halk arasında değil, entelektüeller arasında da yaygın olduğuna; sözgelimi ünlü entelektüellerinden Shinkici, 1923 yılı gibi geç bir tarihte insanlığın imparatorun ışığını görse, daha mutlu olacağını yazar. (Örnek: 1960, 91)⁷

Örnek bu inanç sistemindeki sarsılmayı bilimin gelişmesine bağlar.Burada önemli etkenlerden biri Japonlardan daha eski toplumların var olduğunun öğrenilmesi olmuştur. Buna paralele olarak demokrasi düşüncesinin gelişmesini de etkenlerden biri olarak görür.

İmparatorun tanrısallığından sıyrılması, 1920’lerde sosyalizm ve komünizm fikirleri yaygınlaşmasına da sebebiyet verir. ⁸

Örnek bu gelişmelerin anlam dünyalarında etkilerinin büyük olduğuna işaret etse de, 1946 yılında İmparator Hirohito ABD etkisi altında tanrısallık kimliğinden vazgeçmesiyle resmiyet kazandığını aktarır.

Örnek, 1889’da din ve devlet anayasal olarak ayrılmış olmasının, uygulamada karşılığı olmadığını aktarır. Zira uygulanacak reformlar için Şintoizm, önemli bir araçtır. (Örnek:1960, 95)

5. Türkiye ve Japonya Modernleşmelerinin Kıyaslanması

Örnek’in tezinin temel eksenini oluşturan bu bölümde iki ülke modernleşmelerinin kurumsal ayaklarını serilmedikten sonra, iki ülkede temel alanlarda ne gibi aşamalar kaydedildiğini özetler.

⁷ İmparatorluğun tanrısallığı o kadar güçlüdür ki, İmparator Mejis’nin naaşını taşıyan tren, törenden sonra yakılır. II. Dünya Savaşı esnasında yanlışlıkla İmparatorluk evinin üzerinden uçan pilotlar intihar etmişlerdir. (Örnek:1960, 92)

⁸ Hatta sosyalistler kraliyet ailesine bir suikast girişiminde bulunur. 27 aralık 1923’te gerçekleşen bu suikast girişiminin faili bir vekil çocuğudur. (Örnek:1960, 93)

Dinsel alandaki düzenlemeler, iki ülkede yaygın olan dini inanışlar arasındaki farklılıklarla bağlantılı olarak ele alınır. Buna göre, İslam tek tanrılı bir din iken, İmparator yaşayan bir tanrı konumuna yerleşmiştir. Japonya’da 1889’da başlayan restorasyon süreci Şintoizm sarsmaz. Bu bağlamda gerçekleşen reformlar yaşayan Tanrının buyrukları olarak algılanır. Türkiye’de ise durum farklılık gösterir. Türkiye’de reformlar dünyevi iktidarın sahibi hükümetin uygulamaları olan yürürlüğe sokulur. Örnek’in çerçevesinde bu durum Türkiye’de saltanat ve halifelik kaldırılması, Türkiye’nin Japonya’ya kıyasla daha hızlı adımlar atabilmesini mümkün kılmıştır. (Örnek:1960, 99)

Dinsel düzenlemelerin bir başka boyutu da Türkiye topraklarında 11. Yüzyıldan itibaren tek bir dinin hakim olmasıyla bağlantılı ele alınır. Bu nedenle Örnek’e göre bu alandaki radikal düzenlemeler (ibadetin Türkçeleştirilmesi, tarikatların yasaklanması gibi) bu nedenle daha başarılı olmuştur.(Örnek:1960,101) Japonya’da ise durum farklıdır Budizmin hakimiyeti Restorasyon döneminde yeniden Şintoizme dönüşür. (Örnek:1960, 102) Bu bağlamda Türkiye’de tarikatlar kaldırılırken Japonya’da devam etmelerine izin verilir.

Örnek iki reformu kıyasladığında aşağıdaki sonuçlara ulaşır:

Türkiye her zaman Batının bir parçası olmayı hedefler ve gerekli düzenlemeleri radikal bir şekilde gündeme getirmesiyle bu hedefine de ulaşır. Buna karşın Japonya kendi kültür ve geleneğine bağlı bir toplum olduğu için hiçbir zaman bu hedefi taşımadı ama Batının yöntemlerinin kendi ülkelerinde uyguladı. (Örnek:1960, 106)

Türkiye’deki her reform, eski imparatorluk ve onun kurumlarının kaldırılmasıyla ilgiliydi. Ama Japonya’da pek çok gelenek değişmeden kaldı.

Japonya’da yaygın olan Batı düşmanlığı ve kendi kültürüne bağlılık, Japonya’nın modernleşmeyi içselleştirememesi sonucunu doğurdu. Türkiye’de ise içsel ve dışsal olarak modernleşme gerçekleşti. (Örnek:1960, 107)

Hanedanlık Türkiye’de tamamen kaldırılmasına rağmen, Japonya’da böyle bir düzenleme yapılmadı.

Japonlar teknik anlamda büyük ilerleme kaydettiler. Okuma yazma sorununu tamamen çözdüler, Türkiye bu alanda böyle bir aşama kaydedemedi.

Modernleşme bağlamında Japonların teknik ilerlemesi göz ardı edilirse, Türkiye Asya ülkeleri içinde zirveye yerleşir. (Örnek:1960, 107)

Sonuç

Sedat Veyis Örnek Almanya’da Tübingen Üniversitesinde, Prof. Dr. Helmut von Glasenapp danışmanlığında kaleme aldığı doktora tezinde, Türkiye ve Japonya modernleşmelerini incelemiştir. 1960 yılında kaleme alınan tez, döneminin modernleşme tartışmalarının temel özelliklerini taşımaktadır. Özellikle sekülerleşmenin tezin temel hattını oluşturması bu özellikleri barındırdığını gösterir.

Öte yandan Örnek, tezinde odak noktasını kurumsal düzenlemeler eksenine kurmuştur. Tezin giriş bölümünde Türkiye modernleşmesinin Cumhuriyet sonrası dönemle ve Mustafa Kemal Atatürk ve kurucularının düzenlemeleri, reformları üzerinden inceleyeceğini yazan Örnek, bu tercihi ile modernleşmenin toplumsal karakterini, Osmanlı döneminden Cumhuriyete aktarılan çok sayıda toplumsal hareket(ler)i tezinin dışında

bırakmıştır. Bu bakış açısı, tek başına kurumsal düzenlemelerle açıklanamayacak değişimin toplumsal unsurlarını dışlar⁹.

Kaynakça

Marx, Karl. *Bonapart'ın 18 Brumaire'i*, Çev. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim 2010.

Örnek, Sedat Veyis. *Die religiösen kulturellen und sozialen Reformen in der neuen Türkei (von 1920 bis 1938) verglichen mit der Modernisierung Japans*, Danışman: Prof. Dr. Helmut von Glasenapp, Tübingen Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1960.

Öz

Sedat Veyis Örnek'in, 1960 yılında Tübingen Üniversitesi'nde "Yeni Türkiye'de Dinsel Kültürel ve Toplumsal Reformlar (1920-1938) Japonya Modernleşmesi ile Bir Karşılaştırma" başlıklı doktora tezi, Türkiye'de ve Japonya'da, modernleşmenin izlerini kurumsal reformlar üzerinden inceler. Tezin temel argümanı Türkiye'de modernleşme sürecinin başarıyla tamamlandığıdır. Beş bölümden oluşan tezde sırasıyla, Türkiye'de kültürel ve toplumsal reformlar, dinsel reformlar, laiklik, Japonya Modernleşmesi, Türkiye ve Japonya karşılaştırması konuları ele alınır. Tezin ilk bölümü kültürel ve toplumsal reformlar başlığı altında, fesin kaldırılması, Latin harflerinin kullanımı, İsviçre Medeni Kanununun kabulü, resmi tatil günleri ve takvim reformu gibi düzenlemelerin nasıl gerçekleştiği ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Dinsel reformlar başlığını taşıyan tezin ikinci bölümü, Halifeliğin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki anlamını ve nasıl kaldırıldığını, saltanatın kaldırılmasını, medreselerin Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki işlevlerini ve kapatılmaları sürecini anlatır. Tezin üçüncü bölümü Laiklik ilkesinin Türkiye tarihi için anlamını vurgular. Tezin dördüncü bölümü, Japonya'nın modernleşme sürecinin incelenmesine ayrılmıştır. Örnek, Japonya kültür tarihini Çin etkisi altındaki ve Batı etkisi altında olmak üzere ikiye ayırarak ele alır. Çin etkisi altında şekillenen dönemde, Budizmin yaygınlaşması, Çin alfabesinin yazı dili olarak kabul edilmesi ve feodal yönetim Örnek'in özellikle dikkat çektiği noktalardır. Batı etkisi altındaki dönemin belirgin dönüm noktalarını ise, Batı düşünce sistemi ekseninde eğitime verilen önem, teknolojiye yapılan yatırım, ancak öte yandan gelenekler ile bütünleşen ve hatta geleneksel toplum yapısını da kullanan bir modernleşme olarak tespit eder. Tezin beşinci ve son bölümü, Türkiye ve Japonya modernleşmesinin kıyaslanmasına ayrılmıştır. Bu bölümde kültürel, toplumsal, dinsel, siyasal alanlarda iki ülke karşılaştırılır. Örnek'in özellikle Türkiye modernleşmesinin başarılı alanı olarak gördüğü nokta geleneksel toplum yapısındaki kırılma ve modern Batılı toplumun inşasında başarıdır. Buna karşın Japonya, teknolojik anlamda ilerlemiştir. Örnek'e göre geleneksel toplumsal yapının izleri devam etmektedir.

Anahtar Sözcükler: modernleşme, batılılaşma, Japon modernleşmesi, Türk modernleşmesi

⁹ Türkiye'de kadınların seçme ve seçilme hakkını almaları burada anlatmak istediğimizin güzel bir örneğini oluşturur. Çok yaygın bir kanının aksine, kadınların seçme ve seçilme haklarını almaları onlara verilmiş bir hediye değildir. Seçme ve seçilme hakkı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygınlaşan kadın hareketinin mücadeleleri sonucunda kazanılmış bir haktır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Zihnioglu, Yaprak: Kadınsız İnkılap, Metis Yayınları, 2003; Çakır, Serpil: Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, 1996.